

Bilješka
UDK 321.01
32:1
1:32

Primljeno: 15. veljače 2012.

“Politička razlika” kao temeljni spoznajni izazov političke teorije (o pojmovnom razlikovanju politike i političkoga)

DRAGUTIN LALOVIĆ*

Sažetak

Autor obrazlaže smisao objavljivanja serije prijevoda temeljnih tekstova o poimanju politike/političkoga. U izbor su uključeni tekstovi Paula Ricoeura “Politički paradoks” (1964/1957), Hanne Arendt *Što je politika?* (1993), Lea Straussa “Epilog” (1968/1962) i Pierrea Rosanvallon *Za pojmovnu povijest političkoga* (2003). Pojmovno razlikovanje politike i političkoga u suvremenoj se političkoj teoriji naziva “politička razlika” (*Political Difference*). Ukratko se prikazuje prilog promišljanju toga pojmovnog para u političkoj teoriji Schmitta, Arendt i Leforta. Problematika je znalački prikazana i kritički vrednovana u knjizi Olivera Marcharta *Post-Foundational Political Thought* (2007). U tekstu se sažima i vrednuje smisao Marchartova teorijskog istraživanja “političke razlike” kao pojmovnog razlikovanja između ontologijskoga momenta i ontičkog momenta nove političke ontologije. Radikalno novi pojam političko transcendentan je uvjet mogućnosti postojanja društva, dok je politika društveni podsustav i poseban tip djelovanja. “Politička razlika” zapravo je političko-ontologijska razlika, ona konstituira teorijsko polje koje izmiče kako tradicionalnoj političkoj filozofiji tako i političkoj znanosti. Marchartov je glavni teorijski uvid da se u političkoj razlici ono političko pojavljuje u dvama značenjima: ne samo kao ontologijski moment izvornog započinjanja i način ustanovljivanja društvenoga nego ujedno i kao način odnošenja dvaju momenata u njihovoj neukidivoj razlici, ali i bitnoj međuovisnosti. Primat političkoga nad politikom (i društvenim općenito) očituje se tako u posrednički shvaćenom političkome koje diskurzivno tvori i čuva političku razliku između ontologijski shvaćenog političkoga (“moment” bitka) i ontički shvaćene politike (“moment” bića). A upravo je to pojmovno određenje slobode.

Ključne riječi: politika, političko, politička razlika, Schmitt, Arendt, Lefort, Marchart

* *Dragutin Lalović*, redoviti profesor Fakulteta političkih znanosti na predmetima Povijest političkih ideja, Povijest političkih doktrina i Teorija države.

Seriju prijevoda temeljnih tekstova o poimanju politike/političkoga započinjemo s osnovnom ambicijom i krhkom nadom da ćemo time p(r)obuditi, prvenstveno među mlađim teorijskim istraživačima i najboljim studentima, danas valjda samo privremeno pritajeno teorijsko zanimanje naše male politološke zajednice za fundamentalne probleme znanosti o politici/političkome. U najuži izbor za sada smo, u ovoj godini, uvrstili u nas još neprevedene tekstove Paula Ricoeura "Politički paradoks" (1964/1957), Hanne Arendt *Što je politika?* (1993), Lea Straussa "Epilog" (1968/1962) i Pierrea Rosanvallon *Za pojmovnu povijest političkoga* (2003).¹

Spoznajna važnost pojmovnog razlikovanja *politike* i *političkoga* (*politics* i *the political*, *la politique* i *le politique*, *Politik* i *das Politische*) u suvremenoj je svjetskoj političkoj teoriji nedvojbeno (Posavec, 2011: 44-46). Postoji i *terminus technicus* za taj pojmovni par (u njihovoj diferenciranoj međuovisnosti) i naziva se "politička razlika" (*Political Difference*). Problematika je znalački prikazana i vrednovana u knjizi Olivera Marcharta *Post-Foundational Political Thought. Political Difference in Nancy, Lefort, Badiou and Laclau* (2007). Ustvrdivši da je ta "curious difference" postala udomaćena i u kontinentalnome i u angloameričkom novijem političkom mišljenju, autor napominje da je izričito razlikovanje političkoga i politike "čak bilo institucionalno kanonizirano" time što je Pierre Rosanvallon 2002. godine preuzeo katedru na uglednom *Collège de France*, s kolegijem "Moderna i suvremena povijest političkoga" (Marchart, 2007: 1).²

"Curious difference"? Terminologijsko i pojmovno razlikovanje politike i političkoga doista se *a prima vista* doima kao čista ilustracija starog prudencijalnog pravila: sumnjaš li u odgovore, izmijeni sama pitanja! Ako, u konkretnom slučaju, dvojimo što je politika i zdvajamo nad njezinom neprozirnošću, kako nam međutim može pomoći to što ćemo starim dvojbama i zdvojnostima dodati nove i pitati se što je to političko? Osnovna pobuda uvođenja spomenute "začudne razlike" ne čini se ipak odveć tajanstvenom. Kako god sudili o njoj, svrha joj je detrivijalizacija uvriježenoga i rehabilitacija višeg smisla politike, koja se ne može i ne smije svoditi ni na sračunatu obmanu i bjesomućnu borbu za moć/vlast ni na pozitivističku deskripciju političkih institucija, aktera i vrednota.

Valja naglasiti da samim terminologijskim razlikovanjem politike i političkoga još ništa nije odlučeno ili predodređeno. Veznik *i* nije ovdje rastavni, nego povezni

¹ S očekivanjem da kasnije mogu biti predstavljeni još neki tekstovi, da spomenem samo nekoliko važnijih, kao što su teorijski prilozi Marcela Gaucheta (2005: 9-43), Jacquesa Rancière (1995), Ernesta Laclaua (1989), Chantal Mouffe (2005), Revault d'Allonnes (1999), Giovannija Sartorija (1973), Maurizzija Virolija (1992).

² Možda je uz to potrebno napomenuti da je Pierre Rosanvallon, koji je u mladim danima najuže surađivao s Michelom Foucaultom (kao asistent) i Claudeom Lefortom (kao mentorom na disertaciji o Guizotu), danas najistaknutiji i najutjecajniji francuski politički znanstvenik.

(kao kad se govori o pravima čovjeka i građanina, dakle čovjeka kao građanina), političkoga nema bez politike (Ricoeur), premda ne važi i obrnuto (kao u zdravora-zumskoj predodžbi). Što je još važnije, terminološka razlika može biti i posve odsutna a da problem “političke razlike” bude teorijski mišljen kao unutarnje razlikovanje u pojmu politike same (kao kod Hanne Arendt). Upravo njoj njemački filozof Ernst Vollrath pripisuje izumijevanje “političke razlike”: “Ono što je Arendt otkrila može se nazvati, u proturazlikovanju spram hajdegerovske ‘ontologijske razlike’, ‘političkom razlikom’, a to je razlika između *politički autentične politike* i *politički izopačene politike...*” (Vollrath, 1995: 48; navod prema Marchart, 2007: 38).

Znakovito je da Ulrich Beck, možda najizazovniji interpretator naše suvremenosti kao “doba onog *i*”, takvo razlikovanje ne smatra potrebnim. U svojem iznimno utjecajnom *plaidoyeru* za “pronalaženje političkoga” (“Die Erfindung des Politischen”) njemački sociolog drži da je ključno iskustvo “epohe političkoga”, poslije kraja “kratkoga XX. stoljeća”, provala onog *i* (kontingencije, neizvjesnosti, pluralnosti, eksperimenta, sinteze) i suzbijanja onoga *ili-ili* (odvajanja, jednoznačnosti, proračunljivosti svijeta) kao kraj poretka zasnovanog na sukobu Istoka i Zapada, na opreci “lijevo-desno”. Prema Becku, prijelomna 1989. godina bila je “mirna revolucija toga *i* koja je došla ni iz čega i koja je do danas neobjašnjena, neobjašnjiva”. Pronalaženje političkoga *počinje* kao pokusna i veoma neizvjesna praksa tek “s onu stranu onoga ili-ili”, svijeta lažne neupitnosti i manihejskih sukobljavanja. Političko postaje važnije nego ikad jer smo stupili u novu povijesnu fazu, u doba “refleksivne modernizacije”. Što dakle znači “pronalaženje političkoga”? Beck precizira: “Politika koja pravila ne samo provodi, nego ih i *mijenja*, politika koja nije samo politika političarā, nego i politika *društva*, ne samo politika sile, nego i politika *oblikovanja, umijeće politike*” (Beck, 2001: 17-19, 25).³

Opće je znano da prvi već klasični pokušaj pojmovnog razlikovanja političkoga i politike dugujemo Carlu Schmittu, koji ga je izložio u čuvenom spisu *Pojam političkoga* (1927). Krajnje dvojbeni moralna i intelektualna Schmittova reputacija⁴ bitno je međutim otežala da se na tragu njegove kategorijalne inovacije pokušaju

³ Usp. englesko izdanje s dvostruko izmijenjenim naslovom (*The Reinvention of Politics*), pa čak i podnaslovom (*Rethinking Modernity in the Global Social Order*), u kojemu i terminološki nestaje ono političko.

⁴ Znanstveni je status ovoga njemačkog pravnoga i političkog teoretičara iznimno sporan, zbog njegova punoga i trajnog priklanjanja najprije fašističkom, a kratko i privremeno i nacističkom poretku i ideologiji. Utoliko se svako teorijsko i analitičko oslanjanje na njega, ma i kritičko, mora uvijek ponovno legitimirati kao tip diskursa koji zaslužuje primjereno mjesto u intelektualnoj komunikaciji. Nasuprot pukom svrstavanju “za i protiv” Schmitta, postoje, dakako, i veoma ozbiljne teorijske i kritičke recepcije Schmittova političkog mišljenja; upozoravam samo na dva odlična najnovija priloga A. Molnara (2010) i P.-F. Kervégana (2012).

domisliti i razviti moguće istraživačke konzekvence pojmovnog polja njegove političke teorije općenito, a radikalnog razlikovanja političkoga od politike posebice.⁵ Još je pak važnija, strogo epistemologijska, zapreka kritičke recepcije djela Carla Schmitta sadržana u ekstremno protuliberalnoj orijentaciji njegove političke teorije. Tko god mnije da mu Schmitt može biti intelektualni vodič u recentnoj poplavi osporavanja i raskrinkavanja neo-liberalizma – pri čemu se najčešće propušta upozoriti na osnovni problem, na bitan teorijski i praktički deficit neo-liberalizma u *političkom* smislu (njegov je problem u manjku, a ne u višku *političkog* liberalizma)⁶ – taj će se, po mom osvjeđenju, naći u teorijski bezizglednoj i politički opasnoj slijepoj ulici. Sa Schmittom putovi ne vode u demokratsku slobodu *preko* liberalizma, nego u bespuća *ispod* njega (barem u nas i nakon svega ne bi smjelo biti dvojbe da mi do *političkog* liberalizma nismo ni dospjeli, a istodobno smo *ekonomskim* liberalizmom nepodnosivo zaraženi).

Za političkog znanstvenika postoje barem dva neotklonjiva razloga za teorijsko suočavanje sa Schmittom kao s *klasikom* političkog mišljenja XX. stoljeća (Kervégan, 2012: 9).⁷ Prvi je sadržan u njegovu zagovaranju *egzistencijalne važnosti političkoga*, uz demistifikaciju modernoga (ne samo liberalističkog) "odumiranja politike" i političke neutralizacije čovjekove egzistencije u "doba tehnike". Drugi je njegovo ukazivanje na epohalnu strukturnu mijenu u suvremenom društvu koja se

⁵ U nas je on objavljen najprije pod netočnim naslovom "Pojam politike" (1943) u onodobnom kontekstu desnog totalitarizma (dakle, pod krivim naslovom u krivo vrijeme). Pa je otada desetljećima bio posve proskribiran. Tek smo nedavno dočekali pravo izdanje njegovih izabranih političkih spisa (2007), u koje je uvršten, dakako, i "Pojam političkoga" (Schmitt, 2007: 61-100). Pažnju zaslužuje i srpsko izdanje (Šmit, 2001) izabranih Schmittovih spisa, u kojima nalazimo, osim "Pojma političkoga", i veoma važan kritički osvrt na taj tekst Lea Straussa (isto, 69-84).

⁶ Valja napomenuti da je sam neo-liberalizam umnogome krivac za takvu današnju duhovnu situaciju. Tip intelektualne i praktično-političke hegemonije koju je, u protekla dva desetljeća, krajnje bahato globalno nametnuo kao samorazumljiv doktrinarni korpus "čistih istina", s neskrivenim imperijalnim pretenzijama, uvelike podsjeća na politički nauk "prosvijećenog despotizma" fiziokratskog *ekonomskog* liberalizma (bez njegove moralne i odgojne komponente), a nimalo na *politički* liberalizam Locke, Constanta ili Tocquevillea.

⁷ U tom pogledu i danas punu pažnju zaslužuje kvalitetan tematski broj *Političke misli* o "političkoj teoriji Carla Schmitta", priređen u povodu stogodišnjice Schmittova rođenja (1888). U uvodnoj se napomeni jednoznačno ocjenjuje: "Carl Schmitt je najznačajniji pravnik našeg stoljeća... Po utjecaju koji je izvršio i po upitnosti njegova djela možemo ga usporediti s Machiavelijem i Hobbesom" (v. Posavec, 1989a: 3; vidi također, u istom broju, uvrštene priloge, napose Posavca, 1989b i Vollratha, 1989). Otada su Zvonko Posavec i Davor Rodin niz svojih radova posvetili kritičkom vrednovanju teorijskog opusa Carla Schmitta i upoznavanju naše akademske i šire javnosti s njime.

očituje u *odjeljivanju političkoga od države* – država neopozivo prestaje biti središte i utjelovljenje političkoga (što je bila bitna oznaka cijele političke moderne).⁸

Primjereno poimanje politike/političkoga slijedi iz posve drugoga, odlučujućega političkog iskustva našeg doba, mračnog iskustva totalitarnog režima. Najlucidniji kritičari toga režima (prije svih H. Arendt i C. Lefort) pokazali su da je riječ o *tipu režima bez presedana u povijesti*, koji se ne može razumjeti i tumačiti starim pojmovima despotizma, tiranije i diktature. Totalitarizam nije poredak “čudovišnog Levijatana” (etatizam) i opće politizacije društvenog života, nego, naprotiv, od toga kvalitativno različito kaotično stanje Behemota koje ništi samu mogućnost opstojanja države kao pravne formacije i političkoga kao javnog djelovanja slobodnih građana u promicanju javnog dobra.

Središnja važnost *političke* teorije H. Arendt danas je općepriznata, a njezino djelo široko poznato i kritički recipirano te znalački tumačeno (Abensour, 2006; Taminaux, 1992/2006; Amiel, 1996, 2001; Villa, 1996; Colin, 1999; Canovan, 2000).⁹ Po mom sudu, Arendt je više od bilo koga drugoga utjelovljenje “makijavelijevskog momenta” XX. stojeća. Istaknut ću samo četiri njezina kapitalna teorijska doprinosa razumijevanju “autentične politike”. Najprije, pokazala je da je glavna drama modernog bistvovanja ljudi u gubljenju obzora smisla zajedničkoga pluralnog opstojanja, u potiskivanju bitne autonomije *političkog djelovanja* podređivanjem politike (prakse) pod heteronomnu logiku rada i proizvođenja. Zatim, u svojoj impresivnoj freski totalitarizma dalekovidno je upozorila da “radikalno zlo” toga kobnog iskustva (graničnog iskustva da je “sve moguće” – da su *ljudi kao takvi suvišni*) nije kontingentno i ireverzibilno, nego da će se u svojim najopakijim učincima očitovati tek nakon pada totalitarnih režima. Nadalje, ingeniozno je riješila klasični problem odnosa političke slobode i moći, time što je samu moć (*power*) ugradila u jezgru političkog djelovanja ljudi i protumačila kao moć slobodnih udruženih individua, u opreci spram sile/nasilja kao represivne instance. Naposljetku, izborila se za primat

⁸ Onkraj “lijenog razotkrivanja” (Derrida) Schmitta kao tvrdokornog konzervativca i okorjelog antisemita (*reductio ad Hitlerum*), impresionira teorijska suptilnost i superiornost s kojom veliki Derrida raspravlja o utemeljenosti Schmittova *teorijskog* razlikovanja “prijatelj/neprijatelj”. Usp. Derrida, 2001: 141-153, 170-174, 175-178, 181-216. Odličan prikaz smisla i dometa te teorijske rasprave pruža Vujeva (2006).

⁹ Što se domaće produkcije tiče, vidi, primjerice, Posavec (2011), Kurelić (1996, 2009), Ribarević (2004), Gretić (2003, 2008); pažnju zaslužuje tematski blok “Identitet Europe – Europa između diktature i slobode” u časopisu *Anali Hrvatskoga politološkog društva 2007* (4): 251-339. Može se bez pretjerivanja reći da su u posljednja dva desetljeća prijevodi djela H. Arendt znakoviti za promjenu paradigme političke teorije u nas (Arendt, 1991a, 1996a, 1996b, 2002) i u Srbiji (Arent, 1991b, 1998, 2010). Svakako valja upozoriti i na veoma vrijedan zbornik koji su priredili srpski autori Daša Duhaček i Obrad Savić, *Zatočenici zla: Zaveštanje Hane Arent* (2002).

političke teorije nad političkom filozofijom koja ne razumije i ne priznaje temeljnu važnost politike, nego je reducira na sekundarnu regiju filozofijskog diskursa.

Tek se postupno potpuno zaslužno afirmira najviši teorijski status Lefortova *mišljenja političkoga*, ne manje bogatoga od njezina. Već više od desetljeća gotovo uzaludno upozoravam na metodičku relevantnost pojmovnog razlikovanja političkoga i politike u političkom mišljenju Claudea Leforta (Lalović, 2000, 2007, 2009, 2011). Ne može se precijeniti važnost Lefortova upozorenja da se u tom pojmovnom razlikovanju razotkriva i temeljna razlika između etablirane političke znanosti kao discipline, predmet koje je politika, i fundamentalnog političkog mišljenja koje se bavi promišljanjem političkoga. Politička znanost slijedi naime spoznajni imperativ istraživanja *politike* kao posebnoga područja, u razlici spram ne-političkih područja društvenog života. Ona je, dakle, *znanost o posebnome*, o politici koja se konstituira kao područje objektivne, egzaktne spoznaje znanstveno neutralnog subjekta. S onu stranu njezinih ambicija i dometa, mišljenje političkoga slijedi spoznajni zahtjev istraživanja *političkoga* kao "pokretačkih načela raznovrsnih oblika društva". Pristupa političkome kao načinu ustanovljenja društvenoga, kao izvornoj dimenzionalnosti društvenoga, tragajući u nekom obliku društva za "načelom pounutrenja koje obrazlaže neki singularni modus diferencijacije i odnošenja klasa, skupina ili životnih uvjeta i, istodobno, za singularnim modusom razlučivanja orijentira prema kojima se uređuje iskustvo suživota" (usp. Lefort, 2000a: 248-252).¹⁰

Lefortovo teorijsko promišljanje političkoga i politike tako nam omogućuje, po znalačkom sudu, da "bolje razumijemo primat *političkog* mišljenja u odnosu spram kako znanosti tako i 'čistog' mišljenja filozofizma. Njegova je teorija neprocjenjiva za temeljitu analizu političke razlike zato što, po strani od 'ontologijske' teorije političkoga, Lefort nudi povijesnu genealogiju makijavelijevskog momenta..." (Marchart, 2007: 85).

Da bismo razumjeli smisao i mjerodavnost prosudbe da je Lefortova teorija tako neprocjenjivo važna za poimanje smisla "političke razlike" (i to još u odmaku spram "ontologijske teorije političkoga"), valja ga smjestiti u misaoni kontekst no-

¹⁰ U svojim se razmatranjima prirode totalitarizma (staljinističkog tipa) Lefort drugdje izriječno poziva i barem djelomično oslanja (2000b: 108-109) na analize demokracije i totalitarizma čuvenoga filozofa-sociologa, svojeg nekadašnjeg mentora Raymonda Arona. Lefort podsjeća na važno Aronovo razlikovanje "uskoga" od "obuhvatnog" određenja politike i upozorenje da je nužno "razumjeti dijalektiku uskog i obuhvatnog značenja pojma politika". U "užem, ograničenom značenju" politika je posebna, odijeljena oblast društvene cjeline, a u obuhvatnom smislu političko označuje "ukupnost društva" s obzirom na bitnu činjenicu da je "ustroj vlasti istovjetan biti zajednice". Otuda slijedi postulat o "primatu politike" – "politika je važnija od ekonomije ... jer se ono političko neposrednije odnosi na sam smisao opstanka". Njegova je poanta da je "ustroj vlasti" najvažniji aspekt ustrojstva društva u cjelini (usp. Aron, 1996: 53, 59, 60).

vijega “*Post-Foundational*” političkog mišljenja, u kontekst za koji je uvodno naznačeno da je znalački prikazan u Marchartovoj knjizi. Iz Marchartove kompleksne i sjajno argumentirane analize ograničit ću se, u ovoj bilješci, samo na njegov osnovni argumentacijski slijed, u posve sažetom obliku.

Pojmovno ustanovljenje “političke razlike” bilo je moguće tek u sklopu oblikovanja nove *političke ontologije*, koja se pak mogla primjereno misliti i formulirati samo u sklopu “*Post-Foundational*” političkog mišljenja. Ono nastaje uvažavanjem glavnog dosega post-filozofijskoga bitnog mišljenja Martina Heideggera (“najvažnijega europskog filozofa XX. stoljeća”, Strauss/Cropsey, 1994: 987) i njegove radikalne kritike cijele misaone tradicije Zapada i destrukcije novovjekovne metafizike subjektiviteta (koja “bitak poima u subjektivnosti subjekta kao *volju*”, Pejović, 1967: 156). Oспоравanjem same kartezijanske ideje Čovjeka-Subjekta kao mjere i temelja svih stvari osporava se i ideja postojanja nekog posljednjeg Temelja opstojanja društva u “doba nihilizma”. Čovjek i njegovo društveno bistvovanje time su izručeni posvemašnjoj neizvjesnosti, kontingenciji, gubljenju svih supstancijalnih repera samoozbiljenja. Ali “*Post-Foundational*” političko mišljenje nipošto nije “*protu-utemeljiteljsko*”, ono osporava samo apsolutni Temelj, a ne sam proces utemeljivanja društvenosti. Upravo je taj stalni, svagda neizvjesni i djelomični proces utemeljivanja, koji ruši “*mit o Temelju*”, označen radikalno novim pojmom *političko*, kao transcendentalni uvjet mogućnosti postojanja društva kao takvoga, i *političke* kao društvenog podsustava i posebnog tipa djelovanja. Stoga je “*politička razlika*” zapravo *političko-ontologijska*, ona konstituira teorijsko polje koje izmiče kako tradicionalnoj političkoj filozofiji tako i političkoj znanosti. Marchartov je glavni teorijski uvid da je politička *razlika* zapravo *politička* razlika, u smislu da se ono političko pojavljuje u dvama značenjima: kao ontologijski moment izvornog započinjanja i način ustanovljivanja društvenoga, a ujedno i kao način odnošenja dvaju momenata u njihovoj neukidivoj razlici, ali i bitnoj međuovisnosti. Primat političkoga nad politikom (i društvenim općenito) očituje se tako u *posrednički* shvaćenom političkome koje *diskurzivno* tvori i čuva *političku razliku* između ontologijski shvaćenog političkoga (“moment” bitka) i ontički shvaćene politike (“moment” bića). A upravo je to pojmovno određenje *slobode*. Pritom valja istaknuti da se demokracija kao politički režim odlikuje time što *prihvća odsutnost temelja*: “Ukratko, nije svaka post-foundational politika demokratska, ali je *svaka demokratska politika post-foundational*” (2007: 158; istaknuo – D. L.). Stoga političko mišljenje prestaje biti bitno rubna poddisciplina filozofije i postaje “*prima philosophia*”, politička filozofija ustupa mjesto *filozofiji političkoga*.

Marchartovo teorijsko istraživanje nije ustuknulo ni pred smionim i očito nasdasve upitnim argumentom: budući da je sam bitak politički, *sve je političko!* U autorovoj samosvjesnoj formulaciji, koja poziva na daljnje promišljanje: “... da, poli-

tičko isto toliko služi kao *temelj* koliko služi i kao *uzrok* i *uvjet* cijelog društvenog bitka. Da, to je *temelj* koji nikada ne može biti dosegnut, a ipak ima status utemeljivanja, *uzrok* koji ne određuje ništa, ali ipak proizvodi učinke u svojoj odsutnosti, i transcendentalni *uvjet* čije je pojavljivanje povijesno uvjetovano, ali ipak ima nad-povijesno važenje" (2007: 176).

Spoznajni je izazov dakle neotklonjiv jer osnovnu znanstvenu zadaću političke teorije postavlja kao fundamentalnu. Njezina se fundamentalnost očituje u spoznajnom imperativu prepoznavanja, kritičkog vrednovanja i stvaralačkog razvijanja teorijskog polja konstituiranog plodnim spojem dviju temeljnih dimenzija čovjekova bivstvovanja u političkoj zajednici općenito, u suvremenoj demokraciji posebice. Riječ je o spoju, uvijek krhkom i nesigurnom, ontičke dimenzije politike (koju razvija empirijska *political science*, preko pojmovno-analitičkog razlikovanja *politics*, *policy* i *polity*) i ontologijske dimenzije političkoga kao principa utemeljenja svakog društva.¹¹ Teorijski izazov utoliko je veći što je politička znanost kao "znanost demokracije" (Tocqueville) trajno izložena opasnosti apsolutizacije bilo jedne bilo druge svoje konstitutivne dimenzije. S jedne strane, mnogo češće, izložena je kušnji empiricističke (pozitivističke) apsolutizacije ontičke dimenzije politike, čime se politika zatvara u obzore postojećega i svodi na puke tehnike regulacije i umijeća vladanja. S druge pak strane, apsolutizacija ontologijske dimenzije političkoga nauštrb ontički shvaćene politike vodi u apstraktni teoriciistički fundamentalizam ("čisto" mišljenje filozofizma). Stoga politička teorija, da bi bila opća, integrirajuća i kritička ima pred sobom višestruk spoznajni izazov i istraživačku zadaću: 1) biti u stalnom najužem spoju s posebnim političkim teorijama (kao što su, primjerice, teorija međunarodnih odnosa ili teorija javnih politika), stvaralački recipirajući njihove bitne rezultate, analitičke postupke i ključne pojmove; 2) biti u stalnom dijalogu sa svim društvenim (napose sociologijom, ekonomijom, pravom) i humanističkim znanostima (napose filozofijom, poviješću, semiotikom, psihologijom), a na bazi svoje razvijene znanstvene samosvijesti; 3) stalno iznova njegovati svoju dijakronijsku dimenziju, prema suvremenim potrebama čovjekove političke egzistencije nastojati biti u misaonom dosluhu sa svojim najvećim misliocima (od Platona i Aristotela do modernih i suvremenih klasika).

U tom duhu, pokrećemo ovu seriju prijevoda ključnih tekstova suvremene političke teorije, započinjući u ovom broju s "Političkim paradoksom" velikoga fran-

¹¹ Barem da ovdje navedem *figure premještanja politike* u političkom mišljenju na koje su upozorili Rancière (1995) i Žižek (1999). Tako Rancière prepoznaje tri oblika ukidanja politike: "arhipolitiku" (platonovsku), "parapolitiku" (aristotelovsku) i "metapolitiku" (marksističku) (vidi poglavlje: "Od arhi-politike prema meta-politici", 1999: 93-131), čemu je Žižek dodao i "ultrapolitiku" i "postpolitiku". Svim je tim oblicima osporavanja politike zajedničko "ili svođenje političkoga na politiku ili hipostaziranje politike u političko" (Marchart, 2007: 160-161).

uskog filozofa Paula Ricoeura. Ostaje da se vidi možemo li time pridonijeti razvijanju samopoštovanja politologa-istraživača koji će biti sposobni i voljni usvojiti i dalje razvijati politologiju kako u njezinoj stručno-regulacijskoj tako i u njezinoj demokratsko-emancipacijskoj funkciji, kao nezaobilazni kognitivni element političke slobode u epohalnom kontekstu duboke strukturne i razvojne krize suvremenoga “sistema-svijeta” općenito, a europskog projekta posebice.

Uputa nam ne manjka: “tamo gdje raste opasnost, rađa se i ono spasonosno” (Heidegger).

LITERATURA

- Abensour, Miguel, 2006: *Hannah Arendt contre la philosophie politique?*, Sens&Tonka, Pariz.
- Abensour, Miguel, 2007: *Demokracija protiv države. Marx i makijavelijevski moment*, Disput, Zagreb.
- Amiel, Anne, 1996: *Hannah Arendt, politique et événement*, PUF, Pariz.
- Amiel, Anne, 2001: *Non-philosophie de Hannah Arendt. Révolution et jugement*, PUF, Pariz.
- Arendt, Hannah, 1991a: *Vita activa*, August Cesarec, Zagreb (prevele: Višnja Flego i Mirjana Paić-Jurinić; pogovor: Žarko Puhovski).
- Arendt, Hannah [Arendt, Hannah], 1991b: *O revoluciji. Odbrana javne slobode*. “Filip Višnjić”, Beograd (preveo: Božidar Sekulić; pogovor: Vojislav Koštunica).
- Arendt, Hannah, 1993: *Was ist Politik? Fragmente aus dem Nachlass*, Piper Verlag, München (priredila Ursula Ludz; englesko izdanje: 2005: *The promise of politics*, Schocken Books, New York; pogl.: Introduction into politics, str. 93-200).
- Arendt, Hannah, 1996a: *Eseji o politici*, Antibarbarus, Zagreb (preveli: Tatjana Sekulić, Nikica Petrak i Žarko Puhovski; izbor tekstova i pogovor: Žarko Puhovski).
- Arendt, Hannah, 1996b: *Totalitarizam*, Politička kultura, Zagreb (prijevod treće knjige izvornog izdanja; prevela: Mirjana Paić-Jurinić; pogovor: Žarko Puhovski).
- Arendt, Hannah [Arendt, Hannah], 1998: *Izvori totalitarizma*, Feministička izdavačka kuća 94, Beograd (prevele: Slavica Stojanović i Aleksandra Bajazetov-Vučen).
- Arendt, Hannah, 2002: *Eichmann u Jeruzalemu*, Politička kultura, Zagreb (prevela: Mirjana Paić-Jurinić).
- Arendt, Hannah [Arendt, Hannah], 2010: *Život duha*, Službeni glasnik, Beograd (prevele: Aleksandra Bajazetov-Vučen i Adrijana Zaharijević).

- Aron, Raymond, 1996: *Demokracija i totalitarizam*, Politička kultura, Zagreb (prevela Gordana V. Popović; pogovor Mirko Galić; izvornik: 1966).
- Beck, Ulrich, 1998: *Democracy without enemies*, Polity Press, Cambridge, UK.
- Beck, Ulrich, 2001: *Pronalaženje političkoga. Prilog teoriji refleksivne modernizacije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb (izvornik: 1993; engleski prijevod: *The Reinvention of Politics. Rethinking Modernity in the Global Social Order*, Polity Press, Cambridge, UK & USA).
- Derida, Žak [Derrida, Jacques], 2001: *Politike prijateljstva*, Beogradski krug, Beograd (preveo Ivan Milenković; izvornik: 1994).
- Canovan, Margaret, 1992: *Hannah Arendt: A Reinterpretation of Her Political Thought*, Cambridge University Press, Cambridge – New York – Melbourne.
- Colin, Françoise, 1999: *L'Homme est-il devenu superflu? Hannah Arendt*, Odile Jacob, Pariz.
- Duhaček, Daša/Savić, Obrad (ur.), 2002: *Zatočnici zla: Zaveštanje Hane Arent*, Beogradski krug/Ženske studije, Beograd.
- Gauchet, Marcel, 2005: *La condition politique*, Éditions Gallimard, Pariz (uvodno poglavlje: Les figures du politique, str. 9-43).
- Gretić, Goran, 2003: Hannah Arendt i Kant: pokušaj zasnivanja jedne "kritike političke rasudne snage", *Politička misao* (40) 4: 101-125.
- Gretić, Goran, 2008: Djelovanje i "etički otpor": Hannah Arendt i Emmanuel Levinas, *Anali Hrvatskoga politološkog društva* 2007 (4): 265-282.
- Kervégan, Jean-François, 2012: *Que faire de Carl Schmitt?*, Gallimard, Pariz.
- Kurelić, Zoran, 1996: The Dark Crystal, *Politička misao* (33) 5: 86-98.
- Kurelić, Zoran, 2009: *Telos of the Camp*, *Politička misao* (46) 3: 141-156.
- Laclau, Ernesto, 1989: Politics and the Limits of Modernity, u: Ross, Andrew (ur.): *Universal Abandon?*, University of Minneapolis Press, str. 63-82.
- Lalović, Dragutin, 2000: Demokratska invencija pred totalitarnim izazovom. Lefortov poziv na promišljanje političkoga, predgovor knjizi: Claude Lefort, *Demokratska invencija*, Barbat, Zagreb, str. 7-41.
- Lalović, Dragutin, 2006: *Mogućnosti političkoga. Preko građanina ka čovjeku*, Disput, Zagreb, bibl. "Čari političkoga" (str. 203-237).
- Lalović, Dragutin, 2007: Sve u korijenu ovisi o demokraciji, pogovor knjizi: Miguel Abensour, *Demokracija protiv države. Marx i makijavelijevski moment*, Disput, Zagreb, str. 165-186.
- Lalović, Dragutin, 2009: Zdvojna posebnost u raljama ohole općenitosti?: politologija kao znanost i politolog kao stručnjak, *Anali Hrvatskoga politološkog društva* 2008 (5): 117-144.

- Lalović, Dragutin, 2011: *Maître-penseur Claude Lefort (1924-2010)*, *Politička misao* (48) 3: 199-209.
- Lefort, Claude, 2000a: *Demokratska invencija*, Barbat, Zagreb (preveli Dragutin Lalović i Ljiljana Strpić; izbor i predgovor D. Lalović; poglavlje: “Permanentnost teologij-sko-političkoga?”, str. 245-285).
- Lefort, Claude, 2000b: *Prijepor o komunizmu*, Politička kultura, Zagreb (prevela Radmila Zdjelar; pogovor Rade Kalanj; izvornik: *La Complication. Retour sur le communisme*, Fayard, Pariz, 1999; englesko izdanje: *Complications: Communism and the Dilemmas of Democracy*, Columbia University Press, 2007).
- Meyer, Thomas, 2003: *Transformacija političkoga*, Politička kultura, Zagreb.
- Marchart, Oliver, 2007: *Post-Foundational Political Thought. Political Difference in Nancy, Lefort, Badiou and Laclau*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Molnar, Aleksandar, 2010: *Sunce mita i dugačka senka Karla Šmita. Ustavno zlopačenje Srbije u prvoj dekadi 21. veka*, Službeni glasnik, Beograd.
- Mouffe, Chantal, 2005: *On the Political*, Routledge, London – New York.
- Pejović, Danilo, 1967: *Suvremena filozofija Zapada*, Matica hrvatska, Zagreb (Filozofska hrestomatija IX).
- Pocock, J. G. A., 1975: *The Machiavellian Moment. Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*, Princeton University Press, Princeton – London.
- Posavec, Zvonko, 1989a: Uvodna napomena, *Politička misao* (26) 1: 3-5.
- Posavec, Zvonko, 1989b: Država i političko, *Politička misao* (26) 1: 22-29.
- Posavec, Zvonko, 2011: Od Hanne Arendt do Aristotela, *Politička misao* (48) 1: 39-48.
- Rancière, Jacques, 1995: *La Méésentente. Politique et philosophie*, Galilée, Pariz.
- Revault d’Allonnes, Myriam, 1999: *Le dépérissement de la politique. Généalogie d’un lieu commun*, Flammarion, Pariz.
- Ricoeur, Paul, 1964: Le paradoxe politique, *Histoire et vérité*, Seuil, Pariz, str. 260-285 (prvi put objavljen kao članak u časopisu *Esprit* 5/1957, svibanj).
- Ribarević, Luka, 2004: Potencijali političkoga i radikalno Zlo totalitarizma (izazovi političkog mišljenja Hannah Arendt), *Politička misao* (41) 2: 103-116.
- Rosanvallon, Pierre, 2003: *Pour une histoire conceptuelle du politique*, Seuil, Pariz.
- Sartori, Giovanni, 1973: What is “Politics”?, *Political Theory* (1) 1: 5-26.
- Schmitt, Carl, 1943: *Pojam politike*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Šmit, Karl [Schmitt, Carl], 2001: *Norma i odluka. Karl Šmit i njegovi kritičari*, “Filip Višnjić”, Beograd (preveo Danilo N. Basta; predgovor: Slobodan Samardžić).
- Schmitt, Carl, 2007: *Politički spisi*, Politička kultura, Zagreb (preveli Mirjana Kasapović i Nenad Zakošek; pogovor: N. Zakošek; poglavlje: “Pojam političkoga”, str. 61-100).

- Strauss, Leo, 1968: *Liberalism Ancient and Modern*, Basic Books, New York (poglavlje: An epilogue, prvi put objavljeno 1962. u knjizi *Essays on the Scientific Studies of Politics*, ur. J. Storing, Holt, Rinehart and Winston, New York, str. 305-327).
- Strauss, Leo/Cropsey, Joseph, 1994: *Histoire de la philosophie politique*, PUF, Pariz (bibl. "Léviathan").
- Taminiaux, Jacques, 1992: *La Fille de Thrace et le Penseur professionnel. Arendt et Heidegger*, Payot, Pariz (novo izdanje: 2006, pod izmijenjenim naslovom *Arendt et Heidegger: La Fille de Thrace et le Penseur professionnel*).
- Tenzer, Nicolas, 1990: *La société depolitisée. Essai sur les fondements de la politique*, PUF, Pariz.
- Tenzer, Nicolas, 1991: *La politique*, PUF, Pariz (bibl. "Que sais-je?").
- Villa, Dana R., 1996: *Arendt and Heidegger: The Fate of the Political*, Princeton University Press, New York.
- Viroli, Maurizio, 1992: The Revolution in the Concept of Politics, *Political Theory* (20) 3: 473-495.
- Vollrath, Ernst, 1989: Kako je Carl Schmitt došao do svog pojma političkog?, *Politička misao* (26) 1: 30-47.
- Vujeva, Domagoj, 2006: Logika i aporije političkoga – politički potencijal prijateljstva, *Politička misao* (43) 3: 67-86.
- Žižek, Slavoj, 1999: *The Ticklish Subject. The Absent Centre of Political Ontology*, Verso, London – New York (v. *Škakljivi subjekt – odsutni centar političke ontologije*, BTC Šahinpašić, Zagreb, 2006).

Dragutin Lalović

"POLITICAL DIFFERENCE" AS THE FUNDAMENTAL
COGNITIVE CHALLENGE OF POLITICAL THEORY
(ON CONCEPTUAL DIFFERENTIATION BETWEEN
POLITICS AND THE POLITICAL)

Summary

The author clarifies the point of publishing a series of translations of some fundamental texts regarding the conception of politics/the political. The selection includes the following: "The Political Paradox" (1964/1957) by Paul Ricoeur; *What is Politics?* (1993) by Hannah Arendt; "An epilogue" (1968/1962) by Leo Strauss; and *For a Conceptual History of the Political* (2003) by Pierre Rosanvallon. In contemporary political theory, the conceptual differentiation between politics and the political is termed "Political Difference". The

contribution to reflection on this conceptual pair in the political theories of Schmitt, Arendt and Lefort is briefly outlined. The problem matter is masterfully presented and critically valued in Oliver Marchart's book *Post-Foundational Political Thought* (2007). This paper summarizes and evaluates the sense of Marchart's theoretical investigation of "political difference" as a conceptual differentiation between the ontological moment and the ontic moment of new political ontology. The radically new concept of the political is a transcendental prerequisite for the possibility of existence of society, while politics is a social sub-system and a special type of activity. "Political difference" is, in fact, political-ontological difference; it constitutes a theoretical field which eludes both traditional political philosophy and political science. Marchart's principal theoretical insight is that, in political difference, the political appears in two meanings: as the ontological moment of original commencement and the way of establishing the social, and also as the way of relating two moments in their irrevocable difference, but also in their essential interdependence. The primacy of the political over politics (and the social in general) is thus manifest in the mediational understood political, which discursively constitutes and maintains political difference between the ontologically understood political ("moment" of Being) and the ontically understood politics ("moment" of being). And this is precisely the conceptual determination of freedom.

Keywords: politics, the political, political difference, Schmitt, Arendt, Lefort, Marchart

Kontakt: **Dragutin Lalović**, Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, 10000 Zagreb. E-mail: slalovic@net.amis.hr